

11111

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

Nas' jezik

НАШ ЈЕЗИК

Nov. Ser.

НОВА СЕРИЈА

Књ. IV св. 5-8

БЕОГРАД 1953

САДРЖАЈ

	Страна
1. А. Белић: Напомене о српскохрватском правопису	139
2. М. Стевановић: За јединствен правопис српскохрватског језика	149
3. А. Б.: О писању великих писмена	171
4. М. Павловић: Значења придева с наставком <i>-аш</i> и његовим варијантама	175
5. А. Белић: Употреба предлога <i>са</i> уз глаголе <i>писаши</i> и сл. у одре- ђеним значењима	197
6. Б. Милановић: Глагол <i>подлежати</i> — његово значење и вид	203
7. И. Грицкаш: О допусном значењу свезице <i>и</i> и речи <i>иједан</i> , <i>имало</i> , <i>ико</i> и сл.	217
8. Д-р Александар Ђ. Костић: О транскрибовању латинских име- ница у медицинској терминологији	229
9. В. М. Мишовић: О речима <i>никл</i> , <i>кабл</i> и њима сличним	238
10. Р. Димитријевић: Једна занемарена област наставе језика и књи- жевности у нашој средњој школи	243
11. Иван Појовић: Нека размишљања о граматичи и љубитељима нашег језика	253
12. М. С. Московљевић: „Језик“, часопис за културу хрватскога књи- жевног језика	267
13. Језичке поуке	271

УРЕЂУЈЕ ОДБОР

Секретар Уређивачког одбора — Бранислав Милановић

Научна Књига

ИЗДАВАЧКО ПРЕДУЗЕЋЕ НАРОДНЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ
БЕОГРАД 1953

Штампариа и књиговезница Српске академије наука, Космајска бр. 28

О РЕЧИМА НИКЛ, КАБЛ И ЊИМА СЛИЧНИМ

У нашем књижевном језику нема речи које се завршавају гласом *л* пред којим на завршетку стоји неки сугласник. У свима тим случајевима јавља се тзв. непостојано *а* (топал), а *л* се обично претворе у *о* (петао, катао, витао, кабао итд.).

Ми ћемо овом приликом говорити о неким страним речима са сугласничком групом у којој је глас *л* на крају. Те речи спадају у научну и стручну терминологију, те тако постају саставни део нашега књижевнога језика. То су речи: *никл*, *кабл*, *аршникл*, *цикл* (*бицикл*, *моштоцикл*, *килоцикл*), *цирка* (*циркле*). Оне се често сретају не само у стручним књигама и списима већ и по нестручним листовима и новинама. Овде ћемо их прегледати по реду.

Никл. — Руду која је по спољашњем изгледу личила на бакарну руду, али из које немачки рудари нису могли добити бакар, назвали су „*Kupfer-nickel*“. Тај назив је погрдан и означава, отприлике, руду без икакве вредности („лажну бакарну руду“). Код рудара је постојало сујеверје да добивање метала одатле спречавају подземни, зли демони „*Nickel*“ и „*Sobold*“.

Када је 1751 г. шведски минералог и хемичар Кронстет (*Cronstedt*) открио никал, он је показао да „*Kupfernickel*“ садржи од метала једино *никал*, па је као име елемента задржао афикс горње речи¹⁾. Тако је постало име *никал* за овај метал и оно је усвојено код свих народа (нем. *Nickel*, фр. и енгл. *nickel*, тал. *nichelio*, руски *никель*, чешки *nikl*, лат. *niccolum*²⁾).

¹⁾ Сам минерал „*Kupfer-nickel*“ назван је доцније *николин*, *никлин* или *николиш* и састоји се из арсена и никла (хемиска формула му је *NiAs*).

²⁾ При давању латинског назива узело се значење речи *Nickel* као хипокористик од *Nikolaus -niccolum* (за нас су споредна остала значења речи *Nickel* у немачком).

У нашем језику постоји реч *кабао* (кабла), дакле исте основе *кабл-*, али сасвим другог значења. Отуда су Ристић и Кангрга у Српскохрватско-немачком речнику употребили облик *кабао* и у првом значењу (Kabel); међутим, у немачко-српскохрватском делу кажу *кабл*; у Бакотићеву речнику стоји *кабел*. Ми смо мишљења да ову реч треба писати и говорити у номинативу као и нашу народну реч, дакле *кабао* онако како су то учинили Ристић и Кангрга у Српскохрватско-немачком речнику.

Аршикл, аршикал. — Облик *аршикал* много је обичнији и у писању и у говору, па тај облик треба и усвојити када се мисли на робу еспап, трговачки предмет. Ова нам је реч у том значењу дошла из немачког (Artikel). У значењу члана у граматички озваничен је облик *аршикул*¹⁾ (од лат. articulus), и у том облику та је реч, према Акад. Рјечнику, позната још од XV века (уп. чешки artikul, руски артикул).

Цикл. — У овом облику се ова реч не пише и не говори, већ се обично употребљава реч *циклус*. Међутим било је писаца и раније²⁾ и у новије време³⁾ који су у номинативу употребљавали облик *циклус*, а остале су падеже изводили од *цикл*: при почетку *цикла*, у даљем току *цикла*, то вреди за повратне *цикле*; два *цикла*, у првом *циклу* итд. Овакво грађење облика од страних речи није у обичају у нашем језику.

Било је покушаја да се у књижевности ова реч замени нашом речју *круг*⁴⁾, јер напр. косовске песме чине неку врсту круга око Косовског боја, али је у званичној терминологији као главни термин усвојена реч *циклус*⁵⁾.

У космографији се употребљава само реч *циклус*, у физици (термодинамика) говори се о различним *циклусима*, али се често употребљава и израз „*кружни процес*“ у истом значењу, у хемији су у употреби само адјективи: *циклични*,

¹⁾ Граматичка терминологија, Београд, 1932.

²⁾ Борђе Рокнић, Експериментална физика, III, 327 (1901).

³⁾ Д. Костић, Прилози проучавању народне поезије VI, 1 (1939).

⁴⁾ М. К. Драгутиновић, Изучавање српске књижевности, Београд, 1904.

⁵⁾ Књижевна терминологија, Београд, 1933.

изоциклични, хешероциклични итд., који су изведени од лат. адј. *cyclus* (гр. *κυκλικός*).

По угледу на немачки израз *Zyklus von Vorlesungen* (*Vorträge*) пише се и код нас понекипут *циклус предавања*, али је у овом случају боље рећи *низ* (серија) *предавања*.

Докле реч *циклус* треба задржати у овом облику; дотле сложенице у чији састав она улази: *бицикл*, *мотоцикл*, *килоцикл*... — по моме мишљењу, треба писати с непостојаним *а* (*бицикал*, *мошцикал*, *килоцикал*) или с наставком *о* или *а* (*бицикло*, *мошцикло*... односно: *бицикла*, *мошцикла*... в. даље).

Циркл (циркле и други облици). — У Ристић-Кангргином речнику ова реч је наведена као *pluralia tantum* женскога рода: *циркле*, *цирки*, а у немачком делу исти писци под речју *Zirkel* имају само *шестар*. Ми смо мишљења да ову реч, без обзира у ком се облику узима, треба одбацити и употребљавати нашу реч *шестар*.

Најзад, треба одговорити на питање: у којем би облику народ примио и говорио ове речи кад му се, преко штампе и наставе, не би наметнули облици које су тим речима дали писци чланака, расправа, књига или званична администрација.

У Србији се говори *никло*. Док је још постојао ситни никлени новац могли су се често чути, у различним местима код народа, изрази као: „Шта ће ти толико никло?” У Црној Гори чује се не само *никло*¹⁾, него и *бицикло*, *мошцикло*; по неким местима у Србији ове две последње речи говоре се у женском роду: *бицикла*, *мошцикла*. Сличне наставке добиле су код нас неке друге туђе речи: *пакло* (паклић, а чује се и *пакла*) од швапског *Packl* (*Packel*), *пегло* (поред обичнијег *пегла*) од швапског *Pegel* (*Pügel*, *Bügeleisen*); из турског позајмљена реч *шушкал* говори се и *шушкало*. С друге стране, неке наше речи, поред обичнијег облика на *-ао*: *сврдао* (сврдла), *вишао* (витла) *пругао* (пругла) чују се и с наставком

¹⁾ Могло би се помислити да ову реч народ говори у средњем роду зато што су народне речи за неке метале такође средњег рода: *сребро*, *злато*, *гвожђе* (*железо*), *олово*; ово прилагођивање није искључено, али и не мора бити тако, јер постоје и метали мушкога рода добро познати народу: *бакар*, *калај* (*косишер*).

-ло: *сврдло*, *вишло*, *пругло*. Док се '*сврдло* и *вишло*¹⁾ говоре у средњем роду с истим значењем као у мушком, дотле *пругао* (крупко) и *пругло* (замка) имају различна значења (Вук. Рј.). Стари облик *жезлѣ* (<жзлѣ) обично се говори у средњем роду *жезло*, али постоје и облици *жезал*, *жезао* и, у једном примеру код В. Врчевића, *жезл*²⁾.

Као што се види, аналогија у нашем језику има у оба правца: стране речи сличне наведеним говоре се у средњем и женском роду, и наше речи са самогласничким л у основи умећу непостојано а, па се л претвори у о, или добивају на основу наставак о, те се говоре у средњем роду.

Народ би неке од наведених речи вероватно изговорио као речи које већ постоје у нашем језику (*кабао*), друге већ говори у средњем роду (*никло*), а треће се чују и у средњем и у женском роду (*бицикло*, *мотоцикло*; *бицикла*, *мотоцикла*³⁾).

Поред речи које смо овде поменули ваљало би проучити и остале стране речи са л на крају испред којег стоји сугласник, па тачно одредити у каквом их облику треба употребљавати.

В. М. Мишовић

¹⁾ Речи *вишло* нема у Вукову Рјечнику; међутим једна предратна збирка приповедака носи такво име и у њој се ова реч свуда употребљава у средњем роду.

²⁾ Лексичка грађа Института за језик САН-а.

³⁾ Није без интереса извести да у словеначком ове речи имају непостојано е: *nikelj* (*nikel*), *kabel*, *artikel cirkelj*.